

Μακεδονικά

Τόμ. 37 (2008)

Επιδημία στη Θεσσαλονίκη το 1783

Βασίλης Κ. Γούναρης

doi: [10.12681/makedonika.55](https://doi.org/10.12681/makedonika.55)

Copyright © 2014, Βασίλης Κ. Γούναρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γούναρης Β. Κ. (2011). Επιδημία στη Θεσσαλονίκη το 1783. *Μακεδονικά*, 37, 293–295.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.55>

ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟ 1783

Στην *Ιστορία της Θεσσαλονίκης* του Απόστολου Βακαλόπουλου, μέσα σε μια πυκνή σειρά επιδημιών «χολέρας και πανούκλας» που έπληξαν την πόλη ανά τους αιώνες, περιλαμβάνεται το έτος 1784¹. Ως πανούκλα αναφέρεται η ασθένεια της χρονιάς εκείνης και στα σχετικά χρονολόγια του Αριστοτέλη Σταυρόπουλου και του Κώστα Κωστή, πληροφορία την οποία αντλούν αμφότεροι από το γνωστό ευρετήριο των γαλλικών αρχείων του Σβορώνου, όπου χαρακτηρίζεται από τον ίδιο ως *peste* (=πανώλη), μολονότι στο σχετικό έγγραφο αναφέρονται γενικώς *maladies* (=ασθένειες)². Σύμφωνα με επιστολή του Γάλλου εμπόρου Jean Abeille, η επιδημία αυτή ενέσκηψε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 1783³. Στις 30 Αυγούστου ο Βρετανός πρόξενος ανέφερε στην πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη ότι εξήντα άτομα απεβίωσαν καθημερινά. Όλοι οι γιατροί της πόλης, εκτός από τον Δανό υποπρόξενο, είτε είχαν ήδη πεθάνει είτε ασθενοούσαν είτε είχαν φροντίσει να εγκαταλείψουν την πόλη μαζί με άλλους κατοίκους της. Μέρος των φυγάδων κατευθυνόταν στα νησιά –πιθανόν στις Βόρειες Σποράδες– κι άλλοι στη Βέροια. Ανάμεσα στους τελευταίους ήταν κι η οικογένεια Abbott⁴.

Η νόσος εκδηλωνόταν με πυρετό, ο οποίος επανερχόταν δύο και τρεις φορές μέχρι τελικής πτώσης των ασθενών. Ακόμη και τα πιο υγιή άτομα ήταν ευάλωτα. Ελάχιστοι Θεσσαλονικείς δεν προσβλήθηκαν⁵. Σε κάθε «φράγκικο» σπίτι είχαν δυο-τρεις αρρώστους κι ιδιαίτερα όλους τους υπηρέτες, σημείωσε ο Βενετός πρόξενος⁶. Ο ίδιος ο πρόξενος της Βρετανίας, ο Olifer, και η σύζυγός του ασθένησαν. Ο Olifer ανέρρωσε μετά από 16 ημέρες. Ο Roboli, ο πρώτος δραγουμάνος του γαλλικού προξενείου, πέθανε στα τέλη Νοεμβρίου, αφού είχε μείνει κλινήρης από τον Αύγουστο⁷.

Σύμφωνα με τον Sir Robert Ainslie, τον Βρετανό πρεσβευτή στην Πύλη, ολόκληρη η χώρα μαστιζόταν από ελώδεις πυρετούς, ευλογιά και ιλαρά. Οι ασθένειες αυτές αποδεκάτιζαν όσους είχαν επιβιώσει από την πανώλη, η οποία μόλις είχε προη-

1. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης 316 π.Χ.-1983*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 314.

2. Αριστοτέλης Κ. Σταυρόπουλος, «Η επιδημιολογία της Θεσσαλονίκης κατά τον 18ο αιώνα», *Επιστημονικό Συμπόσιο στη μνήμη Νίκου Σβορώνου 30 και 31 Μαρτίου 1990*, Αθήνα 1993, σ. 25· Κώστας Κωστής, *Στον καιρό της πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου 14ος-19ος αιώνας*, Ηράκλειο 1995, σ. 397. Πρβλ. Ν. G. Svoronos, *Salonique et Cavalla (1686-1792)*, Paris 1951, σ. 127.

3. Archives Nationales (France), Affaires Étrangères, B1/1003, επιστολή της 11ης Σεπτεμβρίου 1783, συνημμένη σε επιστολή του Cousinéry προς τον Μαρκήσιο de Castries, Θεσσαλονίκη, 9 Οκτωβρίου 1783, f. 370v.

4. The National Archives, United Kingdom (NAUK), Privy Council 1/13/38, Olifer προς Ainslie, Θεσσαλονίκη 30 Αυγούστου και 10 Σεπτεμβρίου 1783, ff. 3r-v

5. ANF, B1/1003, Cousinéry προς de Castries, Θεσσαλονίκη, 9 Οκτωβρίου 1783, f. 374v.

6. Κωνσταντίνος Μέροτζιος (επιμ.), *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας [Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 7]*, Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., 1947, ²2007, σ. 432.

7. ANF, B1/1003, Cousinéry προς de Castries, Θεσσαλονίκη, 29 Δεκεμβρίου 1783, f. 378v.

γηθεί και ακόμη προξενούσε θύματα στην Κωνσταντινούπολη αλλά και τη Σμύρνη. Η Σμύρνη βασανιζόταν επίσης από πυρετούς, που χαρακτηρίζονταν ως «βρωμεροί και κακοήθεις», ορολογία που συνήθως παραπέμπει σε τυφοειδείς⁸.

Ποια ακριβώς ασθένεια έπληξε τη Θεσσαλονίκη το 1783 είναι δύσκολο να ειπεί κανείς. Σίγουρα δεν ήταν ούτε χολέρα ούτε πανούκλα. Θα μπορούσε κάλλιστα να είναι κάποια ιογενής λοίμωξη. Η περίπτωση όμως του τυφοειδούς πυρετού, την οποία υπαινίσσονται οι πηγές για τη Σμύρνη, είναι ίσως η πιθανότερη και μάλιστα του τύπου που μεταφέρεται από τους ψύλλους των ποντικών ή, ακόμη χειρότερα, από τις ψείρες. Έτσι, λόγω των διαφορετικών συνθηκών διαβίωσης, θα ερμηνευόταν καλύτερα η υψηλότερη θνησιμότητα του υπηρετικού προσώπιου, που δεν θα είχε σημειωθεί, αν η εστία της μόλυνσης ήταν π.χ. το πόσιμο νερό. Εξάλλου, ο τύφος ο μεταφερόμενος με τις ψείρες έχει και την υψηλότερη θνησιμότητα, που υπερβαίνει το 50% των προσβεβλημένων, ειδικά στους ηλικιωμένους, αν δεν ακολουθηθεί αντιβιοτική αγωγή⁹. Οι πυρετοί αυτοί δεν ήταν άγνωστοι στη Θεσσαλονίκη, όπου φαίνεται ότι συνυπήρχαν με την πανώλη ήδη από το 1781, αλλά ήταν απολύτως διακριτοί ως αιτία θανάτου. Ο Βενετός πρόξενος είχε σημειώσει τότε, τον Ιούλιο του 1781, ως «νέα επιδημία, τους κακοήθεις πυρετούς και τους τριταίους». Τους θεωρούσε αποτέλεσμα των κακουχιών που είχαν υποστεί πολλοί κάτοικοι κατά την υποχρεωτική αποδημία τους από την πόλη για να σωθούν από την πανώλη. Είναι ενδιαφέρον ότι ο ίδιος παρατήρησε πως από τους πυρετούς αυτούς δεν γλύτωνε κανείς, ακόμη κι αν απομονωνόταν στο σπίτι του, αν δοκίμαζε δηλαδή την εμπειρική μέθοδο αποφυγής της πανώλης¹⁰. Αν η μετάδοση της νόσου γινόταν από τις ψείρες ή από τα κουνούπια (στην περίπτωση του «τριταίου», της κακοήθους, δηλαδή, ελονοσίας), τότε πράγματι η απομόνωση ελάχιστα ωφελούσε.

Σε κάθε περίπτωση τον Ιανουάριο του 1784, σύμφωνα με τις βενετικές πηγές, η επιδημία συνεχιζόταν κι είχε ήδη προκαλέσει συνολικά περισσότερα θύματα από την πανώλη του 1781¹¹. Η πανώλη εκείνη, κατά τον Γάλλο πρόξενο, είχε αφαιρέσει τη ζωή 25-30.000 Θεσσαλονικέων, αριθμό υπερβολικό, κατά την κρίση του Σβορώνου, αφού αντιστοιχούσε στον μισό πληθυσμό της πόλης¹². Αν, λοιπόν, ολόκληρο το δεύτερο εξάμηνο του 1783 η θνησιμότητα ήταν τόσο υψηλή όσο τον Αύγουστο, πράγμα και πάλι απίθανο, τότε ο συνολικός αριθμός των θυμάτων θα ήταν άνω των 10.000· δηλαδή θα είχαν πεθάνει περίπου οι μισοί από όσους κατοίκους είχαν επιζήσει δύο χρόνια νωρίτερα. Όμως τέτοιου είδους ερήμωση της πόλης δεν αναφέρεται πουθενά.

Το μόνο ασφαλές συμπέρασμα είναι ότι και στις δύο περιπτώσεις τα θύματα της Θεσσαλονίκης μετρούνταν σε χιλιάδες κι ότι δεν υπήρχε συνολική στατιστική εικόνα προσιτή στους ξένους διπλωμάτες ή τόσο ενδιαφέρουσα, ώστε να συμπεριληφθεί στις εκθέσεις τους. Είναι εντυπωσιακό για τον σύγχρονο μελετητή ότι τέτοιου είδους και τέτοιας κλίμακας συμφορές καταλάμβαναν ελάχιστες σειρές της εμπορικής αλ-

8. NAUK, Privy Council 1/13/38, Ainslie προς Fox, 25 Σεπτεμβρίου 1783, f. 1r-v.

9. Για τις ιατρικές συζητήσεις ευχαριστώ τη φίλη κα Στέλλα Γκαρέτσου.

10. Μέττζιος, *ό.π.*, σ. 428.

11. *Ό.π.*, σ. 432. Από τη μαρτυρία αυτή, της 27ης Ιανουαρίου, μάλλον πλανήθηκε ο Βακαλόπουλος και χρονολόγησε την επιδημία στα 1784, ενώ η έξαρσή της ήταν την προηγούμενη χρονιά.

12. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα 1996, σ. 166.

ληλογραφίας, χωρίς ιδιαίτερα σχόλια και περιγραφές, μολονότι οι συντάκτες των επιστολών θρηνούσαν κι αυτοί οι ίδιοι την απώλεια οικείων τους. Τόσο ζυμωμένη με τον θάνατο ήταν η κοινωνία του 18ου αι.¹³.

Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

13. Για τα αντίστοιχα και διάλου αμελητέα πλήγματα της πανώλης κατά τον επόμενο αιώνα βλ. Αιμιλία Θεμοπούλου, «Οι επιδημίες στη Θεσσαλονίκη κατά το ΙΘ' αιώνα. Η πανώλης και η χολέρα», *Πρακτικά ΙΖ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 281-304.